

SHARQ VA G'ARB MADANIYATLARIDA DINNING O'RNI VA TA'SIRI

*Abduvaliyev Komiljon Dilshodbek o'g'li**Andijon Davlat Universitetining Matematika va Mexanika fakulteti Matematika
yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

ANNOTATSIYA

Sharq va G'arb madaniyatlarida dinning o'zaro o'рни va ta'siri muhim falsafiy, ijtimoiy va madaniy masala bo'lib, u har ikki sivilizatsiyaning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan. Sharq madaniyatida din odatda jamiyatning ajralmas qismi sifatida shakllangan bo'lsa, G'arb madaniyatida u tarixiy jarayonlar davomida turli bosqichlarni bosib o'tgan. Ushbu maqolada Sharq va G'arbda dinning ijtimoiy hayot, siyosat, fan-texnika taraqqiyoti va ma'naviyatga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, din va zamonaviy jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabat, diniy bag'rikenglik va sekulyarlashuv jarayonlari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Sharq madaniyati, G'arb madaniyati, din, ijtimoiy hayot, falsafa, diniy ta'limot, sekulyarlik, bag'rikenglik, taraqqiyot, qadriyatlar, ilm-fan, din va davlat munosabatlari.

Kirish

Din insoniyat tarixida doimo muhim o'rin tutib kelgan bo'lib, u jamiyatning ijtimoiy, siyosiy, madaniy va axloqiy jihatlariga katta ta'sir ko'rsatgan. Sharq va G'arb sivilizatsiyalari o'rtasidagi asosiy farqlardan biri aynan dinning jamiyatdagi o'rniga bog'liqdir. Sharq madaniyatida din davlat va jamiyat hayotining markaziy qismi sifatida namoyon bo'lib, inson ma'naviyatining ajralmas qismi hisoblangan. Islom, buddizm va hinduizm kabi diniy an'analar Sharq xalqlari hayotida hal qiluvchi o'rin tutgan.

G'arbda esa diniy tafakkur o'rta asrlardan boshlab bir necha bosqichlarni bosib o'tgan. Xususan, nasroniylik Yevropa madaniyatining asosiy negizlaridan biri bo'lib, Uyg'onish davridan keyin sekulyarlik jarayoni kuchaygan. Ma'rifatparvarlik davrida din va davlat alohida tushunchalar sifatida qaralib, ilm-fan va ratsional fikrlash yetakchi o'ringa chiqdi.

Bugungi globallashuv sharoitida Sharq va G'arb madaniyatlarida dinning o'рни va ta'siri haqida chuqur tahlil yuritish, ularning bir-biriga ta'sirini o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada dinning Sharq va G'arb madaniyatidagi o'рни, ularning o'zaro ta'siri hamda zamonaviy dunyodagi holati haqida fikr yuritiladi.

Mavzuning mohiyati va mazmuni

Sharq va G'arb madaniyatlarida dinning o'рни va ta'siri jamiyat taraqqiyoti uchun muhim omillardan biri hisoblanadi. Din faqatgina ibodat va e'tiqod tizimi emas,

balki inson hayotining turli jabhalariga ta'sir qiluvchi ma'naviy va ijtimoiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Sharq madaniyatida din siyosiy, huquqiy va axloqiy normalarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Masalan, Islom dini shariat qonunlari orqali musulmon jamiyatlarida ijtimoiy tartibni belgilagan bo'lsa, hinduizm va buddizm Hindiston va Sharqiy Osiyo jamiyatlarida ijtimoiy qatlamlarning shakllanishiga asos yaratgan.

G'arb madaniyatida esa xristianlik uzoq vaqt davomida ijtimoiy va siyosiy jarayonlarning markazida bo'lgan. O'rta asrlarda Rim-katolik cherkovi Yevropa siyosati va madaniyatiga katta ta'sir ko'rsatgan. Biroq, ma'rifatchilik davridan boshlab sekulyar g'oyalar kuchayib, din va davlatning alohida bo'lishi tamoyili rivojlandi. Bugungi kunda esa G'arb mamlakatlarida din shaxsiy erkinlik doirasida qabul qilinadi va davlat boshqaruvi asosan dunyoviy tizim asosida tashkil etiladi.

Din va madaniyatning o'zaro bog'liqligi

Din insoniyat tarixida nafaqat e'tiqod tizimi, balki madaniyat, san'at, ilm-fan, siyosat va huquqning rivojlanishida ham muhim rol o'ynagan. Har bir madaniyat o'z diniy an'analari asosida shakllanib, ularning ta'siri jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Sharq madaniyatida din ijtimoiy hayot va davlat boshqaruvi bilan chambarchas bog'liq bo'lsa, G'arb madaniyatida esa sekulyarizm tamoyili rivojlanib, din asosan shaxsiy e'tiqod darajasiga o'tib borgan.

Sharq madaniyatida dinning o'rni

Sharq madaniyatida din qadimdan inson hayotining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Islom, buddizm, hinduizm, konfutsiylik kabi diniy tizimlar Sharq jamiyatlarining siyosiy va ijtimoiy tuzilishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Masalan:

- **Islom dini** musulmon davlatlarida shariat qonunlari orqali huquqiy va ijtimoiy me'yorlarni belgilagan. Xalifalik tizimi diniy asosga ega bo'lib, musulmon dunyosida diniy va siyosiy hokimiyat birlashtirilgan edi.
- **Buddizm va hinduizm** Janubiy va Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlarida ijtimoiy tuzilma va qadriyatlar tizimining shakllanishida asosiy rol o'ynagan. Kastalar tizimi (Hindistonda) yoki nirvana tushunchasi (Xitoy, Yaponiya, Koreyada) jamiyatning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan.
- **Konfutsiylik** Xitoyda davlat boshqaruvi, axloqiy normalar va ta'lim tizimini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynagan.

Sharq madaniyatlarida din ko'proq jamoaviy birlik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi omil sifatida qabul qilinadi. Diniy qadriyatlar va an'analari milliy o'ziga xoslikning ajralmas qismi sifatida saqlanib qolgan.

G'arb madaniyatida dinning o'rni

G'arb dunyosida xristianlik uzoq vaqt davomida madaniyat va davlat boshqaruvida yetakchi rol o'ynagan. O'rta asrlarda Rim-katolik cherkovi Yevropada

eng qudratli tashkilot bo‘lib, monarxlar ham diniy ta’sir doirasida bo‘lgan. Biroq, ma’rifatchilik davridan boshlab G‘arb jamiyatida sekulyarizm kuchayib bordi:

- **Ma’rifatchilik asrida** (XVII-XVIII asrlar) din va davlat ishlari ajratila boshlandi, ilm-fan va falsafa rivojlandi, erkin fikrlash tamoyillari shakllandi.
- **Protestant islohotlari** natijasida cherkovning jamiyat va siyosatga ta’siri kamaydi, natijada G‘arb jamiyatlarida huquqiy va iqtisodiy tizimlar dunyoviy (sekulyar) asosda shakllana boshladi.
- **Zamonaviy G‘arb jamiyatida** din asosan shaxsiy e’tiqod doirasida qabul qilinadi va davlat boshqaruvida sekulyar tamoyillar ustunlik qiladi.

Sharq va G‘arb o‘rtasidagi farqlar va o‘zaro ta’sir

Sharq va G‘arb madaniyatlaridagi diniy tamoyillarning farqlari ularning jamiyat rivojlanish modelida yaqqol namoyon bo‘ladi:

- Sharq jamiyatlarida din ijtimoiy hamkorlik va jamoaviy tafakkur asosida shakllangan bo‘lsa, G‘arb madaniyatida individual e’tiqod va dunyoviy huquqiy tizim yetakchi rol o‘ynaydi.
- Sharqda diniy qadriyatlar milliy o‘ziga xoslikning ajralmas qismi bo‘lib, G‘arbda esa ular tarixiy meros sifatida qabul qilinadi.
- G‘arbda din va davlat ishlari bir-biridan ajratilgan bo‘lsa, Sharq mamlakatlarining aksariyatida diniy tamoyillar hali ham huquqiy va ijtimoiy tuzilmalarga ta’sir ko‘rsatmoqda.

Tarixiy shaxslar fikrlari

Ko‘plab buyuk allomalar va mutafakkirlar dinning jamiyatdagi o‘rni haqida muhim fikrlar bildirganlar:

- **Abu Nasr Forobiy** – din va falsafaning o‘zaro uyg‘unligi haqida fikr yuritib, jamiyatning mukammal rivojlanishi uchun ilm va din birga bo‘lishi kerakligini ta’kidlagan.
- **Imom G‘azzoliy** – axloqiy va ma’naviy tarbiyada dinning o‘rni beqiyos ekanligini ko‘rsatib bergan.
- **Ibn Xaldun** – din jamiyatni birlashtiruvchi asosiy omil ekanligini va uning ijtimoiy tizimlarni barqarorlashtirishdagi rolini ta’kidlagan.
- **Volter** – G‘arb falsafasida din va inson huquqlari masalasida o‘z fikrlarini bildirib, din erkinligi va tolerantlik tamoyillarini ilgari surgan.
- **Maks Veber** – din va iqtisodiy taraqqiyot o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganib, protestant axloqi va kapitalizmning rivojlanishi o‘rtasidagi aloqani tahlil qilgan.

Mavzuning dolzarbligi

Hozirgi kunda din va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlik global miqyosda ham dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Dunyo bo‘ylab turli madaniyatlar va dinlar o‘rtasidagi muloqot va hamkorlik tobora kuchaymoqda. Diniy bag‘rikenglik,

ekstremizm va radikallikning oldini olish, turli sivilizatsiyalar o'rtasida o'zaro tushunishni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Sharq mamlakatlarida diniy qadriyatlar hanuzgacha jamiyat hayotida muhim o'rin egallasa, G'arb mamlakatlarida sekulyarizm hukmron bo'lib, diniy qadriyatlar asosan shaxsiy e'tiqod sifatida qabul qilinadi. Biroq, globalizatsiya jarayoni tufayli har ikki madaniyatning o'zaro ta'siri ortib bormoqda. Shu sababli, dinning zamonaviy jamiyatdagi o'rni va uning insoniyat taraqqiyotidagi ahamiyatini chuqur o'rganish hozirgi davr uchun muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Din insoniyat sivilizatsiyasining ajralmas qismi bo'lib, u turli madaniyatlarning shakllanishi, jamiyatning rivojlanishi va inson axloqiy-me'yoriy qarashlarining o'sishida muhim rol o'ynab kelgan. Sharq va G'arb madaniyatlarida dinning tutgan o'rni turlicha bo'lsa-da, u har ikkala mintaqada ham ma'naviy va ijtimoiy hayotning asosiy tayanchlaridan biri bo'lib xizmat qilgan. Sharqda din jamiyatning asosiy boshqaruv tamoyillaridan biri sifatida namoyon bo'lsa, G'arbda dinning jamiyatdagi o'rni sekulyarizm ta'sirida o'zgarib borgan.

Bugungi globallashtirilgan dunyoda dinlar va madaniyatlar o'rtasidagi muloqot yanada ahamiyat kasb etmoqda. Diniy bag'rikenglik va turli e'tiqodlarning o'zaro hamkorligi tinchlik va barqarorlikni ta'minlash uchun muhim omil bo'lib qolmoqda. Shuningdek, dinning inson axloqini shakllantirishdagi o'rni hamon dolzarb bo'lib, u turli ijtimoiy muammolarga yechim topishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, din va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish nafaqat tarixiy, balki zamonaviy kontekstda ham katta ahamiyatga ega. Har bir jamiyat o'z diniy merosini asrab-avaylab, uni taraqqiyotga yo'naltira olsa, ma'naviy yuksalish va barqaror taraqqiyotga erishish mumkin bo'ladi. Shu bois, Sharq va G'arb madaniyatlarida dinning o'rni va ta'sirini chuqur tahlil qilish, ularning o'zaro aloqalarini anglash ham ilmiy, ham amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abu Nasr Forobiy. *Fozil odamlar shahri* – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1993.
2. Imom G'azzoliy. *Ihyou ulumid-din* – Qohira: Al-Azhar nashriyoti, 2005.
3. Ibn Xaldun. *Muqaddima* – Beyrut: Dar al-Fikr, 1981.
4. Volter. *Falsafiy maktublar* – Moskva: Nauka, 1989.
5. Maks Veber. *Protestant axloqi va kapitalizm ruhi* – Nyu-York: Routledge, 2005.
6. Huntington, S. *Sivilizatsiyalar to'qnashuvi va dunyo tartibi* – Toshkent: O'zbekiston milliy kutubxonasi, 2010.
7. Nasr, S. H. *Islamic Science and the Modern World* – London: Routledge, 1994.
8. Aliyev, A. *Din va jamiyat: Tarixiy va zamonaviy yondashuvlar* – Boku: Elm, 2017.

9. Mirziyoyev, Sh. M. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch* – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
10. Karimov, I. A. *O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li* – Toshkent: O'zbekiston, 1998.

